

28.10.2019

Dnro:1096/D.a.2/2019

Sosiaali- ja terveysministeriö
lausuntopalvelu.fi

Viite: STM/2776/2018

Asia: LAUSUNTO MIELENTERVEYSSTRATEGIAN LUONNOKSESTA

Mielenterveysstrategia ohjaa mielenterveystyötä vuosina 2020-2030. Se turvaa mielenterveyspolitiikan ja toimenpiteiden jatkuvuutta, tavoitteellisuutta ja ajantasaisuutta. Strategia kattaa myös päihdepalvelut ja ottaa huomioon ehkäisevän päihdetyön vuosien 2015-2025 toimintaohjelman. Strategia sisältää itsemurhien ehkäisyohjelman. Lausunnonantajilta pyydetään kommentteja seuraaviin asioihin: 1) viiden mielenterveyslinjauksen ehdotuksiin tavoitteiden saavuttamiseksi, 2) itsemurhien ehkäisyohjelmaan, 3) ehdotuksia mahdollisiksi seurantaindikaattoreiksi sekä 4) muita mahdollisia huomioita ja kommentteja.

Saamelaiskäräjien esitykset mielenterveysstrategian luonnokseen:

1. Mielenterveysstrategiassa tulee huomioida saamelaisten alkuperäiskansa-asema ja oikeudet YK:n julistuksen alkuperäiskansojen oikeuksista mukaisesti. Mielenterveysstrategiassa huomioidaan *Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa asuvien saamelaisten itsemurhien ehkäisy-suunnitelman* 11 strategiaa kaikissa mielenterveyslinjauksissa sekä itsemurhien ehkäisyohjelmaosiossa.
 2. Lisätään mielenterveysstrategiaan asianmukaisesti kulttuuristen erityispiirteiden, kulttuurisen ja sosiaalisen monimuotoisuuden huomioiminen.
 3. Lisätään sivulle 11 ehdotuksiin yhdeksi kohdaksi: *“Puututaan aktiivisesti kaikkeen syrjintään ja edistetään yhteisösuhteita osana kunnallista ja maakunnallista hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä.”*
 4. Lisätään sivulle 11 ehdotuksiin yhdeksi kohdaksi: *“Vähennetään saamelaisten kokemaa etnistä syrjintää lisäämällä ymmärrystä ja saamelaistietoutta yhteiskunnassa.”*
 5. Muutetaan sivulla 12 Lasten ja nuorten mielenterveyden rakentuminen arjessa –linjauksen 4. kohta seuraavaksi: *“Turvataan **alkuperäiskansaansa kuuluvien sekä** muiden haavoittuvassa asemassa tai elämäntilanteessa olevien lasten ja nuorten oikeudet.”*
 6. Lisätään sivulle 14 ehdotuksiin yhdeksi kohdaksi: *“Vahvistetaan saamelaislasten ja nuorten yhteyttä omaan kieleen, kulttuuriin ja identiteettiin varmistamalla riittävät voimavarat saamenkielisiin peruspalveluihin, psykososiaalisiin palveluihin ja nuorisotyöhön.”*
 7. Lisätään sivulla 15 ehdotuksen kohtaan 8 **saamelaiset**. Myös saamelaislapset ja nuoret kuuluvat haavoittuvassa asemassa oleviin.
 8. Lisätään sivulle 16 laatikkoon yhdeksi kohdaksi: *“oikeus tulla kuulluksi ja ymmärretyksi.”*
 9. Lisätään sivulle 16 laatikon viimeiseen kohtaan kansalliskielien lisäksi myös perustuslain 17 §:ssä 3 momentissa mainitut kielet, kuten saamen kieli.
 10. Lisätään sivulle 22 ehdotuksiin yhdeksi kohdaksi: *“Turvataan saamelaisille oikeus oma-kielisiin ja kulttuurinmukaisiin mielenterveyspalveluihin.”*
 11. Aloitetaan tutkimus sen selvittämiseksi, mikä on historiallisten ja sukupolvelta toiselle siirtyneiden ja siirtyvien traumausten tämänhetkinen vaikutus saamelaisten terveydentilaan ja itsemurhiin.
 12. Mielenterveysstrategiasta käydään saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut Saamelaiskäräjien kanssa.
-

Saamelaiskäräjät esittää lausuntonaan seuraavaa;

1) MIELENTERVEYSLINJAUKSET

Linjaus 1. Mielensterveys pääomana

Huomiota kulttuurisiin erityispiirteisiin

Mielensterveysstrategian päälinjaukset mielensterveydestä tunnistavat periaatteessa mielensterveyden laaja-alaisuuden kuten yhteydet sosioekonomisiin tekijöihin ja yhteisöllisyyden erityismerkitykset. Määritelmän lähtökohta on kuitenkin vähemmistöasemassa olevien kansan- ja väestöryhmien kannalta varsin kapea-alainen ja perustuu laajoihin kansakunnan tason yleistyksiin. Mielensterveyden käsitteellisessä ymmärryksessä tulisi kiinnittää enemmän huomiota kulttuurisiin erityispiirteisiin, kulttuuriseen ja sosiaaliseen monimuotoisuuteen Suomessa sekä mahdollisuuksiin elää ja kasvaa oman kulttuuriyhteisönsä jäseniksi. Tämä koskee erityisesti saamelaisia, joilla tulee olla alkuperäiskansana perustuslaissa turvatut oikeudet ja mahdollisuudet ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan Suomessa (PL §17.3) sekä sitä koskeva itsehallinto (PL §121.4). Saamelaisten oikeuksia on tarkasteltava ennen kaikkea alkuperäiskansaoikeuksina. Alkuperäiskansaoikeudet on taattava tasapuolisesti kaikille ryhmän jäsenille.

Saamelaisten kokema syrjintä

Mielensterveysstrategiassa kiinnitetään hyvin vähän huomiota vähemmistöasemassa olevien kansan- ja väestöryhmien kokemaan syrjintään, mikä on yksi keskeinen henkisen hyvinvoinnin riskitekijä. Etnisten syrjintäkokemusten on myös todettu vaikuttavan haitallisesti terveyteen¹. Tutkimusten mukaan saamelaisten kokema syrjintä on edelleen yleistä Suomessa². Yli puolet niistä saamelaisista, jotka ovat monitahoisesti kiinnittyneet saamelaiskulttuuriin (puhuvat aktiivisesti saamea, pukeutuvat saamen pukuun ja harjoittavat kulttuurisia tapojaan), on kokenut etnistä kiusaamista ja syrjintää. Syrjintä ei ole vähentynyt viime vuosikymmenen kuluessa, mutta se on muuttanut muotoaan. Sosiaalisessa mediassa ja julkisuudessa yleistynyt vihapuhe kohdistuu yhä lisääntyvässä määrin myös saamelaisiin ja Saamelaiskäräjiin tai muihin saamelaistoimijoihin. Moni ei uskalla enää tuoda julkisuudessa esiin saamelaista taustaansa rasismien pelossa.

Saamelaiset ovat kokeneet myös historiassa monenlaista syrjintää, jolla on vaikutuksia saamelaisten yhteiskuntaelämään, kansanterveyteen ja yksilöiden terveyteen. Suomalaiselle valtaväestölle nämä saamelaisten kokemukset ovat jääneet tuntemattomiksi. Ei ole olemassa tieteellistä tietoa siitä, miten nämä historialliset traumat ovat vaikuttaneet saamelaisiin niin yksilöinä kuin kansana ja kuinka laajasti ne edelleen vaikuttavat sukupolvelta toiselle siirtyneinä ja siirtyvinä traumoina. Saamelaisten kokema syrjintä voi johtaa kumulatiivisiin vaikutuksiin elämänkaaren aikana ja sukupolvien yli. Osa saamelaisten kokemista terveysongelmista voi juontaa juurensa sukupolvia jatkuneeseen syrjintään ja historialliseen traumaan. Nämä ylisukupolviset vaikutukset voivat siirtyä eteenpäin mm. sosioekonomisen aseman, vanhemmuuden, terveyskäyttäytymisen, epigeneettisten mekanismien sekä edelleen jatkuvan syrjinnän välityksellä.

Valtion ja yhteiskunnan harjoittama rakenteellinen syrjintä jatkuu edelleen voimakkaana ilmeten mm. valtion haluttomuutena allekirjoittaa ILO:n itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskevaa yleissopimusta nro 169, puuttumisena saamelaismääritelmään (joka kuuluu mm. alkuperäiskansojen

¹ Hansen 2015; Paradies ym. 2015

² Heikkilä & Laiti-Hedemäki & Miettunen 2019; vrt. Hansen 2015, Omma 2013

itsemääräämisoikeuteen), erilaisina vesiin, maihin ja perinteisiin elinkeinoihin kohdistuvina kilpailevina maankäyttömuotoina tai muina uhkatekijöinä sekä resurssien puutteena. Näillä kaikilla on merkittäviä negatiivisia vaikutuksia saamelaisten kollektiiviseen ja yksilötason henkiseen hyvinvointiin, kuten pohjoismaisessa saamelaisten itsemurhien ehkäisy suunnitelmassa sekä saamelaisten ja valtion välisen totuus- ja sovintoprosessin kuulemisraportissa on todettu.

Syrjintään puuttuminen ja yhteisösuhteiden edistäminen mielenterveyden pääomana

Mielenterveyden pääomaa koskevissa linjauksissa tulee ottaa huomioon yhteisösuhteiden edistäminen ja syrjintään puuttuminen. Julkisella vallalla on perustuslain mukainen velvollisuus edistää väestön terveyttä sosiaali- ja terveydenhuollon ehkäisevän toiminnan kautta ja toisaalta kehittää yhteiskunnan olosuhteita väestön terveyttä edistävään suuntaan. Moni seikka puhuu sen puolesta, että etnisesti syrjityksi tulemisen kokemus on syytä nostaa keskeiseksi tekijäksi pyrittäessä vähentämään saamelaisten mielenterveyshäiriöitä ja itsemurhaongelmiin liittyviä haasteita. Syrjintätapauksista ja -kokemuksista eroon pääseminen on tärkeää kaikilla saamelaisille, mutta ehkä erityisesti niille saamelaisille, joilla on vahva saamelaisidentiteetti, mutta jotka elävät huomattavana vähemmistönä ja ovat siten muita yksinäisempiä ja haavoittuvammassa asemassa.

Kuntalain (410/2015) mukaan kunta edistää asukkaidensa hyvinvointia ja alueensa elinvoimaa sekä järjestää asukkailleen palvelut taloudellisesti, sosiaalisesti ja ympäristöllisesti kestäväällä tavalla. Kuntien hyvinvointikertomuksissa ei huomioida saamelaisväestön hyvinvoinnin tilaa ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Viranomaisia (kunta, maakunta) tulisi velvoittaa seuraamaan ja mittaamaan myös saamelaisväestön hyvinvointia ja terveyttä. Saamelaisen kokeman hyvinvoinnin ja terveyden tilaan vaikuttaa merkittäväällä tavalla se, miten viranomaiset lakisääteisten toimiensa kautta puuttuvat syrjintään ja huolehtivat ennaltaehkäisevistä toimista kuten yhteisösuhteiden edistämisestä. Saamelaiskäräjien tiedossa ei ole saamelaisten kotiseutualueella yhtään viranomaista, joka puuttuisi saamelaisten kokemaan rakenteelliseen syrjintään. Yhteisösuhteiden edistämistä ja syrjintään puuttumisen indikaattorien sisällyttäminen kuntien sähköiseen hyvinvointikertomuspohjaan tulisi antaa THL:n tehtäväksi.

Saamelaiskulttuurin yleisen tuntemuksen parantaminen

Sen ohella, että kansalliseen mielenterveysstrategiaan on tärkeä lisätä sosiaalisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden kunnioitus Suomessa, tulisi jatkossa vahvistaa yleistä osaamista ja tuntemusta saamelaiskulttuurista, saamelaisten asemasta ja oikeuksista sekä väestöryhmien välisistä suhteista historian valossa. Hyvinvoinnin positiivisia voimavaroja ja yhteisöllisyyttä tulisi vahvistaa yhteiskunnan eri osa-alueilla ja tukea palveluissa tunnistaen voimavarojen ja yhteisöllisyyden sosio-kulttuuriset erityispiirteet. Yleinen tietoisuuden tason nostaminen vähemmistöistä ja alkuperäiskansoista yhdessä vihapuheeseen ja syrjintään puuttumisen ohella ovat tärkeitä toimia moniarvoisen yhteiskunnan luomisessa. Tätä kautta voidaan osaltaan turvata saamelaisten mahdollisuudet elää ja ylläpitää kulttuuriaan osana monimuotoista yhteiskuntaa.

Linjaus 2. Lasten ja nuorten mielenterveyden rakentuminen arjessa

Vähemmistöön ja alkuperäiskansaan kuuluvien lasten oikeudet

On tärkeää, että mielenterveysstrategiassa nostetaan esiin lasten ja nuorten mahdollisuudet kasvaa turvallisessa ja kannustavassa perhepiirissä, yhteisössä sekä lähiympäristössä ja saada hyvä itsetunto. Tässä yhteydessä tulisi kiinnittää erityistä huomioita lapsiin ja nuoriin, jotka kuuluvat vähemmistöasemassa oleviin kansan- ja väestöryhmiin sekä erityisesti alkuperäiskansaan. Saamelaislasten ja -nuorten mahdollisuudet kasvaa identiteetiltään ja itsetuntonaan vahvoiksi tulisi turvata. Tämä tarkoittaa muun muassa mahdollisuuksia omakieliseen ja kulttuurinmukaiseen varhaiskasvatukseen, perusopetukseen sekä tarvittaviin tukipalveluihin. Myös äitiys-, lasten- ja perheneuvolapalveluissa tulisi tukea vanhempia monikielisessä- ja kulttuurisessa kasvatuksessa.

Erotilanteissa on huomioitava alkuperäiskansaan kuuluvan lasten oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin sekä kielen ja kulttuurin säilyttämiseen liittyvät tarpeet. Liian harvoin sosiaalitoimistoissa ja tuomioistuimissa on riittävästi tietoa saamelaislasten erityistarpeista ja oikeuksista alkuperäiskansana osana lapsen etua. Lisäksi tarvitaan saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia psykososiaalisia palveluja, joita tällä hetkellä on vain yksittäisiä saatavilla Suomessa.

Saamelaisperheiden hyvinvoinnin edistämiseksi tulisi kiinnittää huomiota myös perinteisistä elinkeinoista toimeentulonsa saavien perheiden toimeentuloedellytysten ja sosiaaliturvan parantamiseen.

Etniseen kiusaamiseen ja syrjintään puuttuminen

YK:n raportissa (E/C.19/2013/8) saamelaisnuoret ovat esittäneet huolensa saamelaisiin kohdistuvasta rasismista. ³ Hyvinvoivassa moniarvoisessa yhteiskunnassa tulisi tiedostaa ja kunnioittaa nykyistä paremmin erilaisuutta ja kehittää kulttuurisia vuorovaikutustaitoja, jotka kunnioittavat toisen identiteettiä. Varhaiskasvatuksen ja koulujen opetussuunnitelmiin tulisi sisällyttää opetusta saamelaiskulttuuriin, saamelaisten asemaan, oikeuksiin ja väestöryhmien välisiin suhteisiin historian valossa.

Saamelaisnuoret osaksi omaa yhteisöään

Tutkimusten mukaan erityisesti kasvuiässä oleville saamelaisnuorille on tärkeätä mahdollisuus voida päästä osalliseksi elävää saamelaisyhteisöä ja vahvaa saamelaisten verkostoa, sekä oppia omaa kieltään, sillä niiden on todettu parantavan nuorten selviytymiskykyä ja synnyttävän voimavaroja, jotka voivat ehkäistä mielenterveysongelmia⁴. Nuorten hyvinvoinnin takaamiseksi varhainen tuki ja ennaltaehkäisevät palvelut ovat erittäin tärkeitä, mutta myös sukupolvien välisen kohtaamisen ja yhteisöllisyyden tukeminen. Monen sukupolven kattava perheyhteisö, laajat sukulaisuussuhteet ja yhteenkuuluvuuden tunne ovat saamelaisessa kulttuurissa olleet erityisen tärkeitä kielellisen ja etnisen identiteetin säilyttäjiä.

Saamelaisten kotiseutualueella harrastustoiminta on yleisesti keskittynyt kuntakeskuksiin, jolloin osa lapsista ja nuorista jää harrastustoiminnan ulkopuolelle. Pohjoisen pitkät välimatkat vaikeuttavat nuorten harrastamista kuntakeskittymän ulkopuolella asuvien keskuudessa. Saamenkielisten palveluiden järjestäminen siirretään helposti saamelaisten omalle vastuulle, koska kunnat jakavat yhdistyksille toiminta-avustuksia. Tällöin kunnissa katsotaan, että saamelaisille yhdistyksille ja toimijoille on annettu yhtäläiset mahdollisuudet järjestää saamenkielistä toimintaa. Saamenkielisen nuorisokulttuurin, mukaan lukien nuorten liikuntakulttuurin, tukeminen tulisi ottaa yhdeksi painopisteeksi myönnettäessä valtionavustuksia taiteen, kulttuurin, liikunnan ja nuorisotyön alueilla. Lisäksi julkisen vallan, kuten kuntien ja maakuntien tulisi laatia selkeät kehittämissuunnitelmat, joissa tulisi ilmi, miten saamenkielistä lasten ja nuorten toimintaa aiotaan käytännön tasolla kehittää. Myös saamenkielisiä toimintoja järjestäville yhdistyksille tulisi turvata riittävät toimintaresurssit.

Linjaus 3. Mielenterveysoikeudet

Saamelaisten mielenterveysoikeudet alkuperäiskansana

On tärkeätä, että mielenterveysstrategiassa nostetaan esiin kansainvälisten ihmisoikeuksien ja perustuslain mukaisten perusoikeuksien turvaaminen. Tässä yhteydessä on huomattava myös saamelaisten asemaa säätelevä lainsäädäntö ja sopimukset. Saamelaiset ovat alkuperäiskansa, jonka oikeudet on turvattu perustuslaissa (§17.3). Perustuslain 6 §:n mukaan yhteiskunnan on turvattava yhdenvertaiset peruspalvelut kansalaisille sekä kansalaispoliittisten oikeuksien toteutuminen. Suomella on vastuu

³ Heikkilä ym. 2019

⁴ Nystad & Spein 2014

kansainvälisten ihmis- ja alkuperäiskansaoikeuksien toteutuksesta ja raportoinnista. YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien julistus (2007) sisältää kohdan alkuperäiskansojen terveyteen ja hyvinvointiin liittyvistä oikeuksista, joiden tarkoituksena on turvata esim. alkuperäiskansojen oikeus hyvään fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen sekä turvan syrjintää ja väkivaltaa vastaan. Lisäksi YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus, YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän vastainen yleissopimus (CERD), YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamisen yleissopimus, YK:n taloudellisia, sivistyksellisiä ja sosiaalisia oikeuksia koskeva yleissopimus (TSS), Euroopan neuvoston kieliperuskirja, Euroopan neuvoston alueellisia ja vähemmistökieliä koskeva yleissopimus, Euroopan neuvoston kansallisia vähemmistöjä suojelua koskeva puiteyleissopimus velvoittavat Suomea turvaamaan saamelaistenoikeuksien toteutumista.

Saamelaiskäräjät kiinnittää huomiota siihen, että sivulla 16 on unohdettu perustuslaissa mainitut muut kielet kuin kansalliskielet jokaiselle kuuluvana mielenterveysoikeutena. Myös nämä kielet tulee mainita.

Saamelaisten oikeus omakielisiin ja kulttuurinmukaisiin mielenterveyspalveluihin

Saamelaisten oikeudet saada yhdenvertaiset edellytykset hyvinvointinsa ylläpitämiseen riippumatta etnisestä taustasta, äidinkielestä, asuinpaikasta, koulutuksesta tai muista tekijöistä tulisi turvata. Tällä hetkellä saamelaisten osalta monet perusoikeudet jäävät toteutumatta, kuten esim. Saamebarometri 2016 ja uusimmat selvitykset ja tutkimukset osoittavat⁵. Saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia mielenterveyspalveluja ei ole saatavilla, vaikka niitä tulisi pystyä tarjoamaan erityisesti saamelaisten kotiseutualueella kolmella eri saamen kielellä. Julkinen valta ei ole Saamelaiskäräjille osoittanut, että se osoittaisi resursseja tilanteen korjaamiseksi. Saamelaiskäräjät on koko 2000-luvun esittänyt valtiolle resurssien varaamista saamenkielisten palvelujen saatavuuden turvaamiseksi niin itse palveluihin kuin koulutuspoliittisiin toimiin.

Suomi on saanut useita huomautuksia ihmisoikeuksia valvovilta elimiltä saamelaisten omakielisten palvelujen huonosta saatavuudesta. Esim. YK:n lapsenoikeuksia valvova komitea on v. 2019 esittänyt huolensa siitä, että saamelaislapset eivät saa saamen kielillä terveydenhuoltopalveluja mukaan lukien mielenterveyspalveluja eivätkä terapiaa ja psykiatrista hoitoa (CRC/C/FIN/6). Vastaavasti YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän vastaisen sopimuksen valvontaelin on antanut Suomelle suosituksen, jonka mukaan sopimusvaltion tulee varmistaa terveys- ja mielenterveyspalvelujen sekä sosiaalipalvelujen riittävä tarjonta saamen kielillä (CERD/C/FIN/CO/23).

Linjaus 4. Ihmisen tarpeiden mukaiset, laaja-alaiset palvelut

Saamelaisilla tulee olla mahdollisuudet hyvinvointinsa ja terveytensä omaehtoiseen ylläpitämiseen sekä pääsy omakielisiin ja kulttuurinmukaisiin mielenterveyspalveluihin. Tutkimusten mukaan nämä eivät toteudu tällä hetkellä⁶. Omakielisen ja kulttuurinmukaisen palvelun merkitys korostuu erityisesti psykososiaalisissa palveluissa. Tutkimustulosten mukaan mielenterveyspalvelujen tulokset ovat paremmat, jos asiakkaan ja henkilöstön etninen tausta on sama⁷. Totuus- ja sovintoprosessin kuulemisraportin mukaan suomalaistamispolitiikan seurauksena monet saamelaiset ovat kokeneet halveksuntaa ja syrjintää, häpeää ja joutuneet luopumaan omasta äidinkielestään ja kulttuuristaan. Näistä aiheutuvien ongelmien käsittelyyn ei ole ollut mahdollisuuksia ja niihin liittyvät ylisukupolviset taakasiirtymät voivat kuormittaa monin tavoin saamelaisten hyvinvointia. Mielenterveyspalveluissa tu-

⁵ Lehtola & Ruotsala-Kangasniemi 2017; Heikkilä ym. 2019

⁶ Saamebarometri OM 2006:39; Heikkilä & Laiti-Hedemäki & Miettunen 2019

⁷ Møllersen 2008

lisi olla paremmat valmiudet kohdata ja auttaa käsittelemään näitä kollektiivisia traumoja ja kärsimyksiä. Tähän liittyvää osaamista ja kollektiivisia menetelmiä (esim. SMART Recovery -orientaatio) muiden alkuperäiskansojen kohdalla tulisi hyödyntää paremmin.

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten mielenterveyspalvelujen tarjoamiseksi tulee rakentaa verkostollista toimintatapaa, jossa hyödynnetään lähipalvelujen ohella sähköisiä ja etäyhteyksin tuotettuja palveluja sekä rajat ylittäviä palveluja. Tällä hetkellä Suomessa ei juurikaan huomioida inarin-, koltan- ja pohjoissaamen kieliä sähköisiä palveluja kehitettäessä.

Norjan Kaarasjoella sijaitsevassa Saamelaisessa kansallisessa psykiatrian ja riippuvuussairauksien osaamiskeskuksessa (SANKS) on kehitetty saamelaisia kulttuurinmukaisia menetelmiä ja osaamista mielenterveystyössä, joka tulisi hyödyntää paremmin myös Suomessa. SANKS:ssa tarjotaan myös pohjoissaamenkielisiä mielenterveyspalveluja, joita Suomen palveluntarjoajien tulisi hyödyntää nykyistä tehokkaammin. Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä puretaan esteet Norjan ja Suomen rajayhteistyöltä.

Linjaus 5. Hyvä mielenterveysjohtaminen

Johdon ja henkilöstön vastuulla on ihmisen perusoikeuksien turvaaminen ja erityistarpeiden tunnistaminen. Hoito ja palvelun laatu ovat riippuvaisia johdon asenteesta, ohjeistuksesta sekä työntekijöiden tiedoista, kyvyistä ja halusta havaita asiakkaasta enemmän kuin heidän päivittäiset perustarpeensa. On tärkeitä, että mielenterveyspalvelut järjestetään ja toteutetaan yhdenvertaisesti huomioiden eri kansan- ja väestöryhmien oikeudet ja tarpeet, ja että henkilöstöllä on riittävä osaaminen kulttuurisissa erityiskysymyksissä ja tarvittavat vuorovaikutustaidot.

Esimiehet vastaavat siitä, että työyhteisöt toimivat asiantuntevasti ja syrjimättömästi, ja heillä on velvollisuus puuttua työyhteisössä mahdollisesti esiintyvään etniseen kiusaamiseen tai syrjintään. Saamelaiskulttuurin tosiasiallinen huomioiminen palveluissa on ollut toistaiseksi vähäistä. Kyse ei ole ainoastaan yhteistyön lisäämisestä, vaan kokonaan uudesta ajattelutavasta ja toimintatavoista. Sen juurtuminen vaatii toiminnallista muutosta tukevia rakenteita, järjestelmällistä toimeenpanoa ja asennemuutosta.

2) ITSEMURHIEN EHKÄISYOHJELMA

Pohjoismaisen saamelaisten itsemurhien ehkäisy-suunnitelmassa 2017 todetaan, että vaikka itsemurhien määrä on laskenut Pohjoismaissa 1980-luvulta lähtien, ovat itsemurhat arktisten alkuperäiskansojen keskuudessa vielä huolestuttavan yleisiä. Saamelaisten keskuudessa on havaittu korkeampaa kuolleisuutta itsemurhaan kuin valtaväestöllä⁸. Ruotsissa tehdyn selvityksen mukaan, jopa kolmasosalla saamelaisnuorista oli itsemurha-ajatuksia⁹. Itsemurhien taustalla vaikuttavat olevan useammin yhteiskunnallisesta tilanteesta johtuvat syyt kuin mielenterveysongelmat. Etenkin nuorten poronhoitajamiesten keskuudessa on ahdistus- ja masennusoireita, jotka voidaan liittää poronhoitoon kohdistuviin suuriin paineisiin. On syytä olettaa, että tilanne on samansuuntainen Suomessa. Suomessa ei ole tutkittu saamelaisten kokemia syrjintää ja sen terveysvaikutuksia tai saamelaisten itsemurhariskejä sekä muita hyvinvoinnin riskitekijöitä ja niitä tulisikin kiireimmiten tutkia.

Pohjoismaisessa saamelaisten itsemurhien ehkäisy-suunnitelmassa on 11 strategiaa itsemurhien vähentämiseksi saamelaisten keskuudessa. Niiden mukaisesti itsemurhien ehkäisemiseksi toimenpiteitä

⁸ Young ym. 2015

⁹ Stoor 2016; Omma ym. 2013; Kaiser ym 2012

tulee kohdistaa erityisesti saamelaismiehiin, kouluttaa saamelaisia kansalaisyhteiskuntaa itsemurhan ehkäisyyn ja riskien tunnistamiseen, käynnistää työ saamelaisten kokemien historiallisten traumojen käsittelemiseksi, vahvistaa ja suojella saamelaisten kulttuuri-identiteettiä, ehkäistä etnistä syrjintää, vahvistaa saamelaisten itsemääräämisoikeutta sekä käynnistää tutkimustoimintaa saamelaisten henkiseen hyvinvointiin ja itsemurhakysymyksiin liittyen.

Kansallisella itsemurhien ehkäisyohjelmalla ei pystytä vastaamaan saamelaisten erityisiin haasteisiin ja tarpeisiin. Saamelaiskäräjät edellyttää, että nyt lausunnolla olevassa mielenterveysstrategialuonnoksessa huomioidaan kokonaisuudessaan pohjoismaisen saamelaisten itsemurhien ehkäisy-suunnitelman 11 strategiaa toimenpiteineen.

3) MIELENTERVEYSLINJAUSTEN INDIKAATTORIT

Alkuperäiskansojen hyvinvoinnin seuraintindikaattorien lähtökohtana on laaja-alainen hyvinvointi. Siten mahdollisuudet omakieliseen varhaiskasvatukseen, poronhoidon ja muiden perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen, vaikutusmahdollisuudet alueensa luonnonkäyttöön ja hallintaan, saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutuminen, saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa olevien lasten ja nuorten lukumäärät, nuorten sijoittuminen perinteisiin elinkeinoihin, syrjintäkokeemukset ym. Julkishallinnon viranomaiset kokoavat tilastollista tietoa näiden seuraamiseen vain vähän. Saamen kielilaki kuitenkin velvoittaa viranomaisia ja julkista tehtävää hoitavia tahoja aktiivisesti seuraamaan ja valvomaan saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumista. Myös terveydenhuoltolaki velvoittaa kuntia palvelujen järjestäjätahoina seuraamaan kuntalaisten terveyttä ja hyvinvointia suunnitelmallisesti. Tämä koskee myös väestöryhmittäistä tietoa. Tiedontuotannossa tulisi tehdä yhteistyötä Saamelaiskäräjien kanssa, kunnioittaen saamelaisten itsemääräämisoikeutta ja alkuperäiskansojen tutkimuseettisiä käytäntöjä.

4) MAHDOLLISET MUUT HUOMIOT JA KOMMENTIT

Saamelaiskäräjät pyytää mielenterveysstrategiasta saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisia neuvotteluja. Saamelaiskäräjät toivoo, että neuvottelut järjestetään sellaisena ajankohtana, jolloin suunniteltuihin toimenpiteisiin voidaan aidosti vielä vaikuttaa.

Inarissa 28.10.2019

Tiina Sanila-Aikio
Puheenjohtaja

Pia Ruotsala-Kangasniemi
Hallintopäällikkö

(Lausunnosta päätti puheenjohtaja)

Lausunnon valmisteluun osallistui suunnittelija Lydia Heikkilä, Posken saamelaisyksikkö

Lähteet:

Hansen KL 2015: Ethnic discrimination and health: the relationships between experienced ethnic discrimination and multiple health domains in Norway's rural Sámi population. *Int J Circumpolar health* 74: 25

Heikkilä L, Laiti-Hedemäki E, Pohjola A 2013: Buorre eallin: Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut. Lapin yliopisto. Rovaniemi: LUP.

Heikkilä L, Laiti-Hedemäki E, Miettunen T 2019: Buorre eallin gávpoigis: Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut kaupungissa. Lapin yliopisto yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B68. Tampere: PunaMusta.

Kaiser N, Salander, E 2012: Suicidal expressions among the Swedish reindeer-herding Sámi population. *Suicidology online* 3: 114-123.

Lehtola R & Kangasniemi-Ruotsala P 2017: Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus. Saamelaisten lasten-, nuorten ja perheiden palvelut. Saamelaiskäräjät. http://www.sosiaalikallega.fi/uutiset/hankkeet/lape/saam_nykytila_lanupe_110117

Møllersen S 2008: Mental health services and treatment in Sámi and nonSámi populations. A comparative study in a multi-ethnic rural area of North Norway. Tromsø Universitet, Institutt for Psykologi.

Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa asuvien saamelaisten itsemurhien ehkäisy-suunnitelma. Saamelaisten kansallinen osamiskeskus – psyykinen terveys- ja päihdehuolto (SANKS) ja Saamelaisneuvosto. SANKS 2017.

Nystad K, Spein AR, Ingstad B 2014: Community resilience factors among indigenous Sámi adolescents: a qualitative study in Northern Norway. *Transcult Psychiatry* 51:5, 651-672.

Omnia L, Jakobsson LH, Petersen S 2012: The health of young Swedish Sámi with special reference to mental health. *Int J Circumpolar Health* 71: 18381.

Paradies Y, Ben J, Denson N, Elias A, Priest N, Pieterse A, Gupta A, Kelaher M, Gee G. Racism as a Determinant of Health: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PLoS One*. 2015 Sep 23;10(9):e0138511

Saamebarometri 2016. Oikeusministeriö, Selvityksiä ja ohjeita 2016:39.

Saamelaisten asioita koskeva sovintoprosessi, Kuulemisraportti, Valtioneuvoston kanslia 2018:14.

Stoor, JPA 2016: Kunskapssammanställning om psykologisk ohälsa bland samer. Kiruna: Sametinget.

Young, TK & Revich B & Soininen, L 2015: Suicide in circumpolar regions: an introduction and overview- *Int J Circumpolar Health* 74:27349.